

ПРАИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ

✓ НЕОЛИТНА ИНСИГНИЯ ОТ ТЕРАСНОТО СЕЛИЩЕ ОРЛОВКА ДО С. ХОТНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Недко Еленски

За организирането и структурирането на общностите, които са живели през неолитната и енеолитната епоха на съвременната територия на България, можем да получаваме знания само от археологическите проучвания на праисторическите селища. От тях се откриват материали, които могат да се свържат и с религиозните дейности в праисторическите общности. Това са сгради, съоръжения, отделни предмети, свързани с религиозните представи или запазили се останки от обредна дейност. Тези факти са многобройни за тези епохи в Югоизточна Европа, п-ов Мала Азия и Предна Азия¹. В почти всички изследвани неолитни и енеолитни селища в България се разкриват свидетелства, които са свързани с религиозния живот през тези епохи. Един от най-значимите обекти е Варненският енеолитен некропол², също така и храмовите комплекси край гр. Марица (Чавдарова чешма)³; с. Долнослав, Асеновградско⁴; с. Самоводене, Великотърновско⁵ и светилищата при с. Дуранкулак, Добричко⁶, Русе⁷ и други. Тези открития ни дават основания да смятаме, че е съществувала социална група, която е пряко ангажирана с обслужването на тази дейност. Това предположение се подкрепя и от други изследвачи⁸.

При обхождане на терасното селище в местността Орловка до с. Хотница, Великотърновско, намерихме част от предмет с неясно предназначение. На селището Орловка не са провеждани археологически разкопки, но във фонда на Историческия музей,

гр. Велико Търново, се съхранява богата колекция от съдове, култови предмети и оръдия на труда от това селище. Тези материали за първи път са коментирани от Е. Комша, който ги определя като неолитната култура Хотница⁹.

След като проучва терасното селище Качица във Велико Търново, П. Станев също коментира находките от селището Орловка. В своята синхронизация с Качица той отнася находките към фазите V_1 и V_2 . На базата на получените радиокарбонни дати може да се предположи, че селищата са съществували в началото на петото хилядолетие преди Христа (5000 – 4800 г. пр. Хр.).

Намереният предмет има овална форма, като в горната му част допълнително е направена “шапка”. През центъра на овала е пробит отвор с неправилна кръгла форма. От запазената част на находката се вижда, че отворът достига до горната част – “шапката”. Цветът на повърхността е черен. Външно е добре загладен. Цялата повърхност на предмета е добре украсена. На запазената част могат да се обособят три композиции. Техниката на “украсата” е врязана, като врязванията са запълнени с бяла боя¹⁰. Материалът, от който е изработен предметът, е добре изпечена глина. За опоснител е използван кварц и шамот. В изработването му могат да се набележат два етапа. Първоначално е формован овалът, след което е бил изработен отворът. Впоследствие в горния край на овала е залепено ръбче, което придава “шапкообразната” форма на предмета в тази му част. Цялата повърхност на предмета е покрита с рядък разтвор от пречистена глина, позволяваща заглаждане, а може би излъскване и украсяване. С това той е придобил своеобразна завършеност.

Размерите на запазената част от предмета са: височина – 0,093 м, широчина – 0,083 м и запазен диаметър на отвора – 0,017 м (обр. 1).

Разглеждайки целия комплекс от признаци на предмета, ние определяме неговата принадлежност към къснонеолитната култура Хотница – Качица. Неговото описание изключва утилитарната му принадлежност. Той би могъл да се характеризира като използван с религиозно предназначение от неолитното общество. Аналогични находки от тази епоха не са ни познати. Формата му се доближава до формата на каменните боздугани. Те се появяват в българ-

ските земи през неолита¹¹. Някои изследвачи предполагат, че боздуганът и брадвата-чук са били използвани като символи на властта¹². Необходимо е да обърнем внимание, че диаметърът на отвора е обикновено 0,017 – 0,027 м¹³. Поради това не смятаме, че външната близост на разглеждания предмет с каменните боздугани е генетично обвързана с тях. Можем да търсим само типово и функционално сходство между тях. Всичко това за нас е убедително доказателство, че разглежданият предмет е символичен знак, който е в типологично сходство с жезлите от писаната история на света.

Жезълът, а в частност и боздуганът, са символизирали властта в нейните измерения на гражданска, военна и сакрална същност, която е гарантирала и възпроизводството на общността. Този тип инсигния е имала кръгла, овална или конична форма. Благодарение на тази си форма тя символизираше силата на този, който притежава жезъла¹⁴. Аналогии могат да се открият с жезлите от Шумер и Египет¹⁵ (Обр. 2).

Някои находки от друг вид, които са открити в селищата при Качица¹⁶ и м. Орловка¹⁷ подпомагат интерпретацията на така представения предмет (Обр. 3). Съчетаването на двата предмета показва тяхната фалическа същност. Основавайки се на познанията за неолитните и енеолитните култове и опредметяването при тяхното възпроизвеждане, знаем за първостепенното място на фалическият символ. Той е свързан с една от основните митологемии в неолитното общество¹⁸. Култът към оплодителните сили в повечето случаи символично се обвързва с фалическите знаци¹⁹. За нас представлява интерес т. нар. “Ачински жезъл”, който е от къснопалеолитната епоха. Той има фалическа форма и е украсен със спирални орнаменти²⁰. Украсата се разделя на четири части. Изследователят му предполага, че той vyplъщава в себе си единението на мъжкото и женското начало. Орнаментът върху жезъла се интерпретира като тригодишен лунен календар²¹. Използването на фалическият символ като представителна инсигния в неолитното общество има своите предпоставки, а той е и ярко тждество, което обединява в себе си силите, от които зависи благополучието на общността.

Орнаментът е също фактор с първостепенно значение за потвърждение на нашата теза. Той е с характеристиката на неолитната култура Хотница – Качица. Според нашите наблюдения той се среща предимно нанесен върху предмети, свързани с религиозната изява. Предполагаме, че ако откритата инсигния беше цяла, композициите върху нея щяха да бъдат пет. В украсата на повечето от т. нар. “култови масички” от средния и късен неолит участват пет символа или мотива в композиция, като на всяка страна те са в комбинация от по пет символа или мотива. Някои от символите се дублират при комбинирането²². Това може да се забележи и върху някои от откритите съдове. На една “култова масичка” от същото селище виждаме четири различни мотива. Тя не е напълно запазена. Знаейки закономерностите при комбинирането на мотивите, можем да възстановим една от страните на въпросната “масичка”. Два от мотивите и са аналогични с мотивите от инсигнията. Тези две наблюдения разкриват възможността комбинацията от мотиви върху “масичката” да се е развила по същия начин и върху жезъла (Обр. 4).

Повечето от представителните жезли са покрити със сложни многофигурални изображения с ритуален характер²³. “Ачинският жезъл” със своята орнаментация също подкрепя тази закономерност на изобразяваните реалии, от които зависи организирането на живота в общността²⁴. Предполагаме, че орнаментацията на представената инсигния са изобразявали също значими моменти с ритуално съдържание, които са имали значение за социума.

В заключение може да се каже, че така представеният предмет е със социален и представителен характер. Той е бил използван като инсигния, която по типологични белези може да се причисли към жезлите. Схематичното изображение на фалическият символ при направата на жезъла го свързва с един от основните фактори, които влияят благоприятно за функциониране на неолитното общество. Той се е отъждествявал с оплодителните сили в природата. Съчетаването на двата типа находки подсказва, че те са се съхранявали на сакралното място в сградата. При извършването на ритуала жезълът е бил изнасян от индивида, който е имал определен статут, съдържанието на който се онагледява с инсигнията.

При наличието на родово-племенни структури в обществото жезълът в качеството си на сакрално-магически символ е отличавал всеки, който е стоял начело на рода и семейството²⁵. Това подкрепя становището, че в неолитното общество са били обособени индивиди, които са олицетворявали благополучието на общността.

БЕЛЕЖКИ

¹ Мелларт, Дж. Древнейшие цивилизации Ближнего Востока. Москва, 1982; Тодорова, Х., Ив. Вайсов. Новокаменната епоха в България (края на седмо – шесто хил. пр. н. е.). София, 1993; Тодорова, Х. Каменно-медната епоха в България (пето хил. пр. н. е.). С., 1986.

² Иванов, И., М. Аврамова. Варненски некропол. Библ. “Виртус”, 1997, № 1, 5 – 23.

³ Радунчева, А. Храмов комплекс и пазарище от времето на ранната новокаменна епоха. – Годишник на департамент “Археология”, Нов български университет. Т. II – III. София, 1996, 119 – 132.

⁴ Радунчева, А. Праисторически богове и митове и връзката им с някои вярвания на древните гърци. – ГДА, НБУ. Т. I. София, 29–44.

⁵ Станев, П. Неолитна селищна могила – досегашни проучвания. – Известия на Историческия музей – Велико Търново. Т. XII, Велико Търново, 1997, с. 53.

⁶ Тодорова, Х., Т. Димов. Селищна могила край Големия остров в Дуранкулашкото езеро. – Археологически открития и разкопки, 1991–1992, 13–16.

⁷ Попов, В. Светилище от енеолитната епоха. – Археология, 1993, № 1, 20 – 23.

⁸ Тодорова, Х., И. Вайсов. Новокаменната... 1993, 230–239; Тодорова, Х. Каменно-медната..., 1986, 214 – 220; Иванов, И., М. Аврамова. Варненски..., 1997, 5 – 23.

⁹ Комша, Е. К вопросу об относительной хронологии и о развитии неолитических культур на юго-востоке РНР и востоке НРБ. – Dačia, VI, 1962, 56 – 57.

¹⁰ Н. Еленски – лични наблюдения.

¹¹ Тодорова, Х. Цит. съч., 179 – 182.

¹² Тодорова, Х. Цит. съч., с. 158.

¹³ Пак там, с. 156.

¹⁴ Горелик, М. Оружие древнего Востока (IV тысяч. – IV в. до н. э). Москва, “Наука”, 1993, с. 57.

¹⁵ Пак там, с. 276, табл. XXX (42–52).

¹⁶ Станев, П. Стратиграфия и периодизация на неолитните обекти и култури по басейна на р. Янтра. – Годишник на музеите в Северна България, VIII, 1982, обр. 17, № 7.

¹⁷ Непубликуван материал от фонд “Праистория” в Историческия музей, гр. Велико Търново.

¹⁸ Николов, В. Аспекти на религиозно-митологичната система през ранния неолит – според рисуваната керамична орнаментация. – Изкуство, 1981, № 9–10, 67–70.

¹⁹ Пак там, 67–70.

²⁰ Ларичев, В. Лунные и солнечные календари древнекаменного века. – Календарь в культуре народов мира. Москва, 1993, 39 – 46.

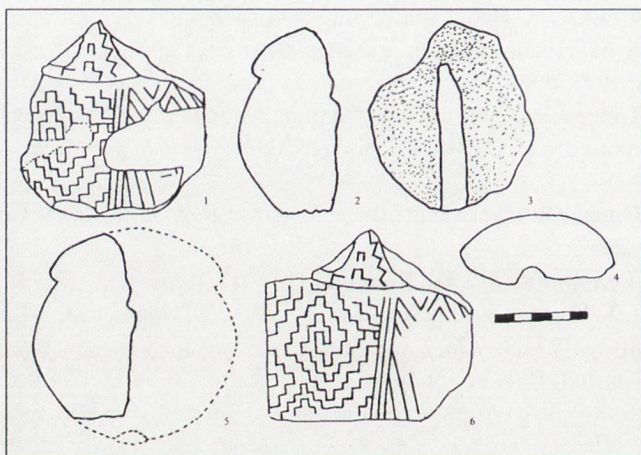
²¹ Пак там, 39–46.

²² Н. Еленски. Лични наблюдения.

²³ Горелик, М. Цит. съч., с. 57.

²⁴ Ларичев, В. Цит. съч., 39–46.

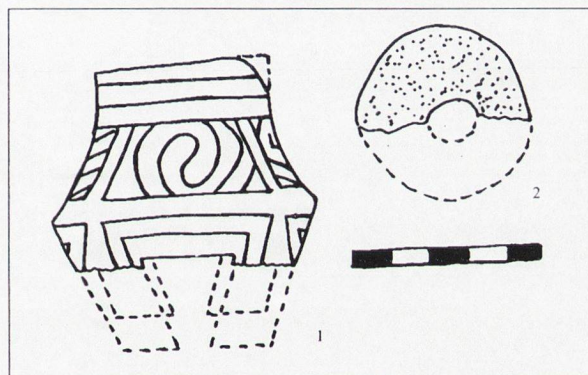
²⁵ Горелик, М. Цит. съч., с. 60.

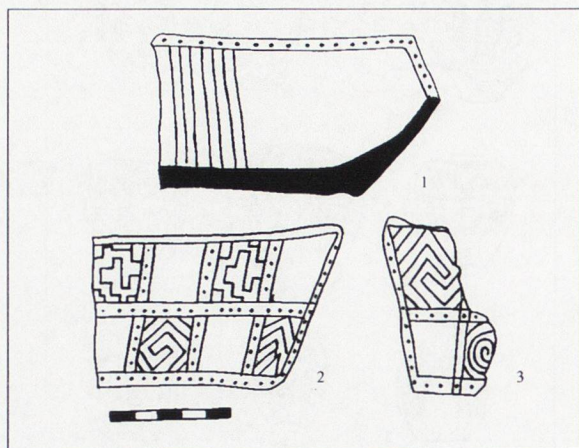
Обр. I. Графично изображение на инсигнията – № 1 – № 4. Възстановка на формата и на част от орнамента на инсигнията – № 5 и № 6.

Обр. II. Жезли от Месопотамия – № 1, № 4, № 5, № 7, и от Египет – № 2, № 3 и № 6.

Обр. III. “Поставка” за жезъл.

Обр. IV. Култова “масичка” – вътрешна част и профил – № 1;
външните стени – № 2 и № 3.